

Kakošne meje je imela Kranjska v raznih časih.

Spisal P. Hicinger.

3. Kranjska v drugi dobi srednjega veka.

(Dalje.)

Vse imenovane pokrajne ali marke so večidel imele po samem svoje kneze ali grofe, skupaj pa so za čas Karola Veličega stale pod furlanskem vojvodom; po tem so bile zopet bolj razločene. Ko je pa Italija s cesarsko krono došla nemškemu kralju Otonu I., so bile tiste strani izročene koroškemu vojvodom, prav za prav, da se je varovala pot v Italijo. Leta 1077 pa je cesar Henrik IV. furlansko vojvodstvo, istriansko in kranjsko marko, kakor se kaže, s slovensko vred, izročil Oglejskemu patriarhu Sigeardu in njegovim naslednikom v lastino, tako sicer, da so se patriarhi bolj šteli med italske kot med nemške kneze. Patriarhi so Furlanijo oskerbovali sami, Istrijo, Kranjsko s Slovensko marko vred pa so prepušali nekaj časa koroškemu, pozneje zopet meranskim vojvodom kakor v najem; tudi manjši posesti so delili raznim grajšakom v najemšine ali feude. Časoma pa so si ti najemniki ali feudatarji, kakor se je sploh zgodilo po Nemčiji, povzeli večje pravice, in oblast Oglejskih patriarhov se je zmanjšala. Tako so si Goriški grofje ali knezi osvojili Goriško, Pazensko in Metliško knežijo, Vipavo in Postojno; Divinski gospodje so se polastili Krasa in Pivke; Korotanski vojvoda Udalrik III. se je od l. 1251 štel za gospoda na Kranjskem, in njegove posesti se je kot dedič l. 1270 polastil češki kralj Otokar II.; le v Istriji in Furlaniji so se patriarhi še več časa obdržali v svoji moči, dokler jim Benečani niso vzeli vse posesti, kar se je zgodilo za patriarhom Ludovikom III. l. 1445. Po tem, ko je kralja Otokarja III. zmagal, je cesar Rudolf I. leta 1282 Albertu in Rudolfu, svojima sinoma, podelil Kranjsko s Slovensko marko vred, kakor jima je dal tudi Avstrijo in Štajersko. Tem novim avstrijskim vojvodom iz habsburske hiše se je krog l. 1366 podvergel Hugon, gospod v Reki, in posestnik Divinske, Senožeske, Premške in drugih grajšin na Krasu; od Goriških knezov jim je ravno takrat došla Postojna in Vipava; leta 1374 pa sta vojvoda Albert III. in Leopold III. podedovala Pazensko in Metliško knežijo po smrti kneza Alberta II. Na to sta vojvoda v Ljubljani zbrala stanovne Kranjske, Slovenske strani, Metlike, Pivke, Krasa in Istrije, ter sta od njih prejela prisego vedne zvestobe. S tem je Ljubljana postala središče vseh poprej razdrobljenih pokrajin in strani, in Kranjsko se je začelo šteti za vojvodstvo. Ko se je leta 1382 tudi Terst podal v oblast avstrijskih vojvodov, je tudi s tem prišel v tesnejo zvezo s Kranjskim; vendar se mora opomniti, da mesti Terst in Reka ste si vedno ohranile nekaj samosvojnosti, in niste nikdar celoma stale pod kranjskim poglavarstvom. (Primeri Valvazor XI. b. str. 596 in dalje). Pa tudi zveza Kranjskega s Slovensko marko, Metliko, Pivko, Krasom in Istrijo še ni bila popolnoma uterjena; v starih listinah tistega in poznejega časa se naraje še imenujejo s posameznimi imeni, ne pa s skupnim, kot Kranjsko vojvodstvo. V letu 1521 je cesar Karol V. svojemu bratu Ferdinandu I. prepustil avstrijske dežele s Kranjskim vred, pa Metliko, Kras in Istrijo s Terstom in Reko vred je hotel za se pridržati; na prošnje in priporočila kranjskih stanov pa je delitev premenil tako, da je Kranjsko s pridruženimi stranmi skupaj ostalo kakor poprej. Z listom 16. maja 1522 je bilo to potrjeno, in od slej se je Kranjsko s Slovensko marko, Metliko, Pivko, Krasom in Istrijo vred smelo šteti za eno deželo ali provincio po sedanjem pomenu. Od tistega časa pa ste se mesti Terst in Reka tudi bolj za se štele. S to dobo pak je bila tudi zveza Kranjske

sadjoreje ima, v kateri se še mnogo mnogo pogreša. Nihče se učen na svet ne rodi, temuč treba je, da v take zadeve pride, kjer si zamore sčasoma z marljivostjo in trudom zaklad raznih vedb pridobiti. Naj bi jaz na visokih planinah najdel pastirja, ki še nikdar ni v kakem mestu bil, in tudi še morde svoje duš ni kakih bukev v rokah imel, ter bi ga nagovarjal, naj mi nekaj péč popirja v lično pozlačene bukve poveže, bi se mu kaj čudno zdelo, da od njega kaj takega zahtevam.

V listu „Novic“ pod št. 81 str. 322 se bere: „V Ložki dolini je sadja tudi le malo, posebno mladega drevja se le malo nahaja.“ Če pa 18 verstic preskočiš, boš tole bral: „To hvale vredno zapoved ženinom — sadja saditi — je kantonska gosposka v Ložu tudi dala, in že je viditi mnogo mladega sadja.“ To se nam zdí, da je velikansk skok, ki stvarnica ne pozna in ga osupnjeni občudujemo!

„Novice“ so že večkrat priobčile željo, da bi okrajne gosposke po svoji moči blagovolile sadjorejo podpirati, torej tudi gré vsim tistim gosposkam, ki so se v občinski prid za to trudile, očitna hvala.

Zastran toliko ugodnega pospeha v sadjoreji pa mislimo, da je tam v kratki dobi moglo mnogo ženinov biti, in da je tudi, kar je hvale vredno, slehern veliko drevesc posadil, da se je množica mladega drevja prikazala.

Od kod so pa ženini drevesca dobivali? Gospod pisatelj sam pové, da ne vé na Notranjskem šole z vertnim sadiščem, torej je tudi v Ložki dolini ni.

Sadna šola je pa gotovo najpripraviši pomoček posebno za tiste kraje, kjer je sadjoreja bela vrana, jo umno na noge spraviti, kajti tukaj se zamore tudi tistemu, ki je primoran nekaj drevesc vsaditi, in ki mu je sadjoreja ptuja reč, povedati in ob kratkem v djanji pokazati, kaj in kako naj z drevesci dela, da ne bo njegovo delo prazen trud. Morda so se ženini iz družih krajev preskerbeli z mladimi drevesci? To bi pa nekteremu ženinu preveč stroškov napravilo, in ko je Loška dolina precej merzla, bi se tudi drevesca iz gorkejih krajev tje presajene, dokler bi se merzlejšega cneblja ne privadile, večidel le slabo v rasti obnašale.

So morda ženini po germovjih in po gojzlih divjake kopali ter jih po svojih zemljiših posadili? Kjer divjak v močno kamniti zemlji med germovjem raste, ali se pa po spokah deleč okrog širi, ter s koreninicami si živeža išče, ga tisti, ki ga iz take zemlje koplje, zares drago plača; ako pa on s krampom, kar včasih drugač mogoče ni, divjaku korenine poseka, mu serčno korenino neusmiljeno odterga in ga smertno ranjenega usadi, in če mu tudi desetkrat ozelení, mu vendar umen sadjorejec še toliko cene ne prisodi, kakor v blatu suhemu kolu, in če je jezero takih kolov posajenih, vendar sadúnosnih dreves ne bode.

Le kjer je pri vsaki večji kmetiji ali saj pri vsaki vasi zato odločen prostor, kamor se peške sejejo in drevesca po raznih načinih požlahnujejo, tje je sonce umne sadjoreje prijazno in zares dobrotljivo pred prag posijalo.

Neki bravec „Novic“ iz Notrajskega.

Gospodarske skušnje.

(Apno zoper nevarnost za življenje v hramih z novim vinom). Ker je že letos več ljudi ob svoje življenje prišlo, ki so neprevidno v hrame stopili, v katerih je bilo močno novo vino spravljeno, zabernemo na prost in ne drag pomoček zoper to nevarnost. Napolnijo se namreč plitve posode, velike po primeri k velikosti hrama, z ravno ugašenim apnom in se postavijo v hram. Pervih štirindvajset ur je treba družega apna vsake dvé ali tri ure nastaviti, da se preveč hlipa iz vréčega vina ne izcimi.